

DÁVID BENJÁMIN

Gyoma és Endrőd első világháborús hadigondozottjai – Egy 1925-ös összeírás tapasztalatai

Bevezetés

Kiemelkedő helyen kell említenuk a Nagy Háború következményeit vizsgálva, annak társadalomra és a demográfiai viszonyokra gyakorolt hatását. Az országos adatok mellett fontosnak tartom, azt, hogy ezek az adatok helyi szinten is részletesebben kerüljenek feltárássra. Ezen vizsgálatok révén érdekes adatokhoz juthatunk. Ezért döntöttem úgy, hogy szülővárosom, Gyomaendrőd 20. századi történetét kezdem el részletesen vizsgálni. (Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált időben Gyoma és Endrőd két különálló község volt, majd az 1982 évtől, az összevonást követően, találkozhatunk Gyomaendrőd településsel.)

Jelen tanulmányomban azt szeretném bemutatni a szakirodalom és a levéltári források segítségével, hogy Gyoma és Endrőd községekben hányan és milyen formában részesültek hadigondozásban. Ennek forrásául a Magyar Nemzeti Levéltár Békés vármegyei Levéltárában található iratanyagok használtam fel. A dolgozat elemzésében az 1925-ös hadigondozottak összeírását veszem alapul, melynek felhasználásával. Jelen dolgozatban nem kívánok külön kitérni a hadigondozottak egyes konkrét személyek/családok ügyeinek vizsgálatára.

Historiográfiai kitekintés

Az első világháború magyar historiográfiájában Szóts Zoltán Oszkár munkájában négy generációt különböztetett meg.⁵ A magyar hadigondozás historiográfiájában elsősorban az első és a negyed generáció tagjai foglalkoztak a téma részle-

⁵ Szóts 2020.

tesebb feltárásával. A hadigondozásra témájában már az első világháború idején és az 1920-as évek során számos tanulmány és könyv jelent meg. A Nagy Háború és a két világháború közötti időszak alatt Magyarországon megjelent hadigondozás témájú munkák elsődleges jellemzői, hogy mivel a hadigondozás tekintetében sokáig nem alakult ki egy egységes rendszer és a fokozatos törvénymódosítások révén jogi tájékoztatást biztosítanak. Továbbá ki kell emelni, hogy a művekben jogi, intézményi és szociálpolitikai szempontok szerint rendeződnek, az egyes segélyezési típusok elkülönülhetnek, ezen belül is a hadirokkantakkal vagy a hadiárvékkal többezt, addig a hadiözvegyekkel kevesebbet foglalkoztak.⁶

A hadigondozás témájában 1945 után kevés munka foglalkozik, változást majd a rendszerváltás idéz elő, bár a Nagy Háború centenáriumaig nem kerül a tudomány élet vizsgálatának középpontjába a téma. Az első világháború centenáriumával egy fellendülés figyelhető meg a téma iránt. Ennek eredménye, hogy számos tanulmány került publikálásra a hadigondozás témájában. Ezen munkák jelentős része a hadigondozós intézményrendszert, annak fejlődését és a törvényi szabályozásokat helyezik az írásuk fókuszába. Kiemelendő, hogy a téma feldolgozása során a szerzők új források és módszertan beemelését alkalmazzák a kutatásaik során.⁷

Nagy Háború szociális kihívásai

A háború kitörésével és a fegyveres harcok megkezdésével együtt a harcokban elesett és megsérült katonák száma is rohamosan megnövekedett. A 19.

⁶ Példaként említhető: Klebelsberg Kuno: *A magyar rokkantügy szervezete*. Budapest, 1916.; Petri Pál: *A magyar hadigondozás történetének vázlatja*. Budapest, 1917.; Teleki Pál: *Szociálpolitika és hadigondozás. Gyakorlati tapasztalatok alapján*. Budapest, 1918.; Pettkó-Szandtner Aladár: *A magyar hadigondozás. Visszapillantás és tájékoztató*. Budapest, 1924.; Pap Dezső: *A magyar szociálpolitika a világháborúban*. Budapest, 1934.

⁷ Példaként említhető: Sztanó Zsuzsanna–Mihók Sándor: Hadigondozás Magyarországon az I. világháborút követően. *Honvédségi Szemle*, 2014. 3. sz. 132–139.; Szakács Annamária: A Hadigondozás Úttörői és Önkéntes Hősei – Ifj. Teleki Sándor 1915-ös Hadigondozási Munkája Naplója Tükrében. In: *Levéltári Közlemények*. VIII. évf. Budapest, 2017. 119–128.; Cserhalmi Péter: Az első világháborús magyar hadirokkantak állami ellátásának jogi szabályozása az 1933-as „rokkant törvény” megszületéséig. In: *SiC itur ad astra*, 67. évf. 2018. 171–191.; Karika Tímea: A magyarországi hadigondozás szervezetének és a hadigondozottak sorsának alakulása 1914–1933 között. In: *Levéltári Közlemények*. XCIII. évf. Budapest, 2023. 21–34.

század második felében végbement majd az első világháború idején a hadviselés és a hadtechnika területén belül olyan fejlődésen ment keresztül, amelyek egyértelműen hozzájárultak a szembenálló felek katonai veszteségeinek magas számához és a pusztítás hatalmas méretére.⁸ A hadigondozás új és széleskörű megjelenése a Nagy Háborúhoz köthető, melynek során már nemcsak a katonák támogatása valósult meg, hanem azok családtagjai is részesültek benne.⁹

A hadigondozás vizsgálatának jelentőségét mutatja, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területéről mintegy 8 millió katona vonult be az első világháború során, amelyből 1 millió főre tehető az áldozatok, 1,9 millió főre a sérültek és 2,1 millió főre a hadifoglyok száma. Az embervesztés a férfitársadalmat érintette szinte teljes egészében, azon belül is főként 18–50 év közötti korosztály tagjait, akik özvegyeket, árvákat hagytak maguk után. A háborúból hazatért (sérült, rokkant) katonák új kihívások elé állították az ország gazdasági és az akkor még mindig formálódó szociális hálózatát is.¹⁰

Hadigondozás szabályozásai

A magyar történelemben a háborúban elesett vagy megsérült katonák ápolása és támogatása egészen a középkorig vezethető vissza.¹¹ A magyarországi hadigondozás történetében a dualizmus időszakában történt jelentős fordulat. 1875-ben hozták meg az első olyan törvényt (LI. törvénycikk¹²), amely a közös hadsereg, haditengerészet és az Magyar Királyi Honvédség egyéneinek katonai ellátásáról rendelkezett. Az 1887. évi XX törvénycikk¹³ rendelkezett az özvegyekről és árvák ellátásáról. Minden esetben a sebesülés és a rokkantság mértéke döntött az egyes ellátási formáról, ez vonatkozott az időskori ellátásra és a hozzátartozóinak jogosultságára is.¹⁴

⁸ Kiss 2015. 10–12.

⁹ Sztanó-Mihók 2014. 132.

¹⁰ A magyar honvédség az első világháborúban. <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/54.html>

¹¹ Fejes-Mihók 2014. 132.; Szilágyiné 2017. 30–31.

¹² <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87500051.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny/3Fpagenum%3D29>

¹³ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88700020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny/3Fpagenum%3D32>

¹⁴ Cserhalmi 2018. 171–172.

Az első világháború előestéjén a magyar szociális törvényi szabályozás nem felelt meg a modern felfogásnak és helyzetnek.¹⁵ Magyarországon is a háború ideje alatt került kialakításra a hadigondozottak ellátására szolgáló intézményi háttér. Ezzel párhuzamosan alakult ki az ehhez szükséges apparátus, az anyagi források biztosítása és törvényi módosítások.¹⁶ A hadirokkant katonák gyógyításával és kezelésével, vagy általánosságban a hadiözvegyek vagy hadiárva ügyével kapcsolatban sokáig nem alakult meg állami intézmény. Társadalmi vagy félig társadalmi és félig állami szervezetek jöttek létre.¹⁷

A feladatok összefogására az 1915-ben alakult a Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság¹⁸ látta el, mely szervezet elsősorban utókezeléssel foglalkozott. Ezzel párhuzamosan a monarchián belül is megkezdődtek a tárgyalások a rokkant katonák kezelésével és ellátásával kapcsolatban döntés született, hogy a monarchia védelmében megrokkant katonák mesterséges testrészekkel való ellátása, gyógyítása és oktatása állami feladatnak minősült. Ennek eredményeként 1915-ben hozták létre a Magyar királyi Rokkantügyi Hivatalt. Ez a hivatal lett az, amely az első világháború ideje alatt kezelte és fogta össze a hadirokkant katonák kezeléseinek és rehabilitációinak folyamatait.¹⁹ A Rokkantügyi Hivatal által gondozott hadirokkantak ellátását és kezelését az Országos Hadigondozó Hivatal vette át 1917 márciusában. A frissen megalakult hivatal elődje feladatait folytatta és látta el.²⁰

Az első világháború végével a hadigondozottakkal kapcsolatos feladatköröket 1919 végén a Népegészségügyi, majd a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium vette át. Az 1920-as évek elején alakult meg a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárva Országos Nemzeti Szövetsége, mely szervezet céljaként határozta meg, hogy a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva társadalmi, gazdasági, erkölcsi és jogi érdekeinek megvédését.²¹ Az első világ-

¹⁵ Petri 1917. 3–4.

¹⁶ Szilágyiné 2017. 34.

¹⁷ Petri 1917. 40–41.

¹⁸ A frissen létrehozott bizottság elnöke gróf Tisza István, míg alelnöke gróf Klebelsberg Kunó volt.

¹⁹ Petri 1917. 5–10.

²⁰ Gaál 1997. 284., Suba 2010. 126–127.

²¹ Gaál 1997. 285–289., Szilágyiné 2017. 33.

háborút követő években a hadigondozás rendszertelenül folyt tovább az országban, ezáltal a különböző szervezetek koordinálása sem volt megoldva.²²

Hiába volt hadigondozottak ellátása és segítsége folyamatos a háború kitörésétől, de széleskörű jogi szabályozás, a történelmi események következtében, csak a világháborút követően tudott megvalósulni.²³ A központi szervezés és a szabályozás ellenére számos eset fordult elő, hogy a rokkant katonák úgy kerültek vissza a civil életbe, hogy nem fordultak meg a hivatal valamely egységében vagy éppenséggel nem marad abban az állásában, ahol elhelyezték.²⁴ Azok a világháború frontjain súlyosan meggyomorodott magyar katonák, akiket nem tudtak valamely intézetben elhelyezni és ezért hazakerültek, lényegében ki voltak szolgáltatva a környezetüknek és a háborút követő rossz körülmények miatt minden bizonnyal komoly terhet jelentettek a családtagjaik számára is.²⁵

Az 1933-as év tekinthető mérföldkőnek, amikor is az országban a hadigondozás az eddigi helyett egy megfelelő jogi keretet kapott. Az 1933. évi VII. törvénycikk, az úgynevezett „hadirokkant törvény” szabályozta a hadirokkantak és hadigondozottak ellátását. A törvénycikk hatására a hadigondozottak ellátásában alapvető változások következtek be, ezek voltak: a járadéksegély, a járadékmegváltás, a temetési segély, a gyógyászati ellátás, a rokkantotthoni ellátás, az új életpályára való kiképzés, nevelőintézeti ellátás és ösztöndíj. Ezen felül további kedvezményeket is biztosítottak az érintettek számára.²⁶

Hadigondozottak

A hadigondozás tekintetében három kategóriát különböztetnek meg: hadirokkantak, hadiözvegyek, hadiárvák.²⁷ A hadirokkantak vonatkozásában a sérülés mértéke és helye határozta meg, hogy miként tudott visszatérni a mindennapi társadalmi életbe. Ezek alapján a hadi–háborús sebesülés tekin-

²² Gaál 1997. 285–289.

²³ Szilágyiné 2017. 34.

²⁴ Petri 1917. 22.

²⁵ Sztanó–Mihók 2014. 62.

²⁶ Cserhalmi 2018. 182–183. Szilágyiné 2017. 34. Gaál 1997. 290.

²⁷ Gaál 1997. 286.

tetében négy járadékosztályt különböztettek meg.²⁸ A háború folyamán a katonák a legkülönbélebb sérüléseket szenvedték el. A rokkant katonák körében jelentős részt képviselt a végtagpótlás, a Hadigondozó Hivatal mindenki számára biztosított művétagot, céljaik között szerepelt, hogy minden katona a korábbi környezetben valamilyen módon tudjon tovább dolgozni. A hadirokkantak szempontjából fontos segítségnyújtásnak számított a vagyonrendezés, melyben kimerült a ház- földvételből, lakóingatlan fejlesztésből, ipari felszerelések vagy forgótőke biztosításából.²⁹

A hadiözvegyek támogatottsága azonban alulmaradt a hadirokkantak segélyezéséhez képest. A támogatások célja hasonló az előző kategóriához, azonban a katonai nyugellátás sokkal csekélyebb mértékű volt számukra, újraraházasodás esetén az anyagi támogatás elvesztésével járt számukra. A hadiárva alkották a hadigondozottak harmadik csoportját, ellátásukról gondoskodó intézményrendszer kidolgozottabbban működött az előző két kategóriához képest. A hadiárva többsége – mivel a hősi halált halt katonák nagy része fiatalabb korosztályhoz tartozott – „csak” félárává váltak, így a hadiárva jelentős része családi környezetben maradhatott.³⁰ A hadiözvegyeket és hadiárvaakat elsősorban a különböző karitatív-műhelyek támogatták.³¹

Hadigondozottak számára a támogatás megítélése minden esetben a család szociális helyzetének felmérésével vette kezdetét. A kitöltött és benyújtott kérvény után került megállapításra, hogy a kérelmező részesült-e támogatásban, ha igen az mekkora mértékű lehetett. Jogi keretek szabályozták ezeknek a támogatásoknak mértékét, melyre különböző hatással bírtak az egyes események és gazdasági mutatók. Minden esetben cél volt, hogy a támogatások által javítsanak a család nehéz anyagi helyzetén. Az első világháború hadigondozottjainak támogatása a világháborút követő időszak után is tovább folytatódott, az állam és a települések is igyekeztek segíteni a háborúból hazatért katonák visszaintegrálását a társadalomban.

²⁸ 1. járadékosztály 100%-os, 2. járadékosztály 75%-os, 3. járadékosztály 50%-os, 4. járadékosztály 25%-os hadirokkant. Hanvai Sándor 24.

²⁹ Hanvai 1925.; Teleki 1918.; Szilágyiné: 2017. 32–33.

³⁰ Szóts 2014. 84.

³¹ Hanvai 1925. 26–27.

Gyoma és Endrőd bemutatása

Gyoma és Endrőd két klasszikus alföldi település Békés vármegye északi részén, a Hármaskörös balpartján. A két községben az 1910. és az 1920. évi népszámlálási adatokat összevetve – a világháborús veszteség ellenére is – a népességszám növekedése volt megfigyelhető a két településen³². Az emelkedés háttérében elsősorban a világháború előtti és utáni évek magas születésszámai magyarázzák. A korösszetétel alapján jelentős a településeken belül a 19 év alattiak aránya a társadalmon belül. A 19 év alattiak aránya a társadalmon belül Gyomán 40,1%, Endrődön 48,5%, ezek az a hányad a hadigondozott gyermekek esetében lesz jelentős mérőszám. A nemek arányában is változás történt 1920-ra az 1910-es népszámlálási adatokhoz képest, az adatok alapján mindkét településen 48-52% lett férfi-női arány. Az özvegyek számában a két település életében jelentős növekedés mutatkozik 1910 és 1920 között, Gyomán 660 főről 825 főre, addig Endrődön 620 főről 853 főre változott, amelynek növekedése befolyással van a megjelenő hadiözvegyek számában. Gazdasági tekintetben mindkét községben a mezőgazdasági szektor domináns, ezen belül is a kisbirtokosok aránya kiugróan magas. Ipari szektor tekintetében Endrődön elsősorban kisipari termelés a jellemző, addig Gyomán a kisiparosok mellett meghatározó elem a könnyűipari egységek (tégla-gyár, nyomda).³³

A két település első világháborús katonai veszteségeit³⁴ vizsgálva Gyomáról 364, addig Endrődről 414 hősi halottat gyűjtöttem össze eddigi kutatásaim során.³⁵ A sebesültek adatainak esetében Gyomán több mint 300, addig Endrődön közel 400 sérült katonát regisztráltak a háborús harcok so-

³² Gyoma összlakossága 1910-ben 11699 fő, míg 1920-ban 11878 fő volt.

Endrőd: 1910-ben:13154 fő; 1920-ban 13815 fő lakta a községet. KSH 1910.1. KSH 1920.

³³ KSH 1910.2.; A település társadalmi vonatkozásait részletesebben lásd: Dávid 2019. 139–167.

³⁴ Katonai terminológiában a veszteség: „Minden olyan személy, aki halottá nyilvánítás, sebesülés, betegség, őrizetbe vétel, fogságba és v. eltűnés következtében elveszett azon szervezet számára, amelyhez tartozott.” Berkáné 2015.697.

³⁵ MNL BEVL (Békési fióklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII. 1. a, 2126.–2133. és 2187–2194. kötet (1912–1975)

Verlustliste:[https://anno.onb.ac.at/anno-](https://anno.onb.ac.at/anno-suche#searchMode=complex&title=Verlustliste&dateMode=period&from=1)

suche#searchMode=complex&title=Verlustliste&dateMode=period&from=1

Ezredalbumok: https://adtpus.arcanum.hu/hu/collection/MEVH_AlakulatTort/

Hadisír nyilvántartó: <http://www.hadisir.hu/hadisir/>

rán.³⁶ A katonai veszteség tekintetében elmondható, hogy a hadkötelesség révén a férfiak 18–60 éves korosztálya volt érintve. Ezen belül is a 18–49 év közötti korosztályt érintette a halálesetek jelentős része. További problémát okozott, hogy a veszteségben érintett férfi korosztály tagjainak többségének saját családja is volt (házastárs, gyermek(ek)). Az elesett (családos) katonák esetében, további elemként kell megemlíteni a megözvegyült asszonyok számában bekövetkezett változás.

Hadigondozás Gyomán és Endrődön

A hadisérültek ellátására szolgáló kórházakat a háború megkezdése után nem sokkal megalapították Gyomán és Endrődön egyaránt. A harcokban megsérültek számára a világháború kirobbanását követően szinte azonnal, de a háború ideje alatt folyamatosan hirdettek meg gyűjtéseket, mely adományon mértékébe változó volt a két településen, de a háború végéhez közeledve ezek mértéke csökkent. A csökkenés hátterében elsősorban az állhatott, hogy mind két község lakóinak anyagi helyzete, elsősorban gazdasági okokból, már nem tette lehetővé komolyabb adományok és támogatást biztosítását. A csekély anyagi támogatás lehetőségének mértékét ellensúlyozta az, hogy a családok és a község lakói kisegítették egymást. Az itthon maradt lakosság a harcokban résztvevő férfiak hiányát azzal csillapították, hogy a különböző mezőgazdasági munkákban kisegítették egymást, melyről beszámolnak a korabeli jelentések is a falu életéből.³⁷

Az első világháború hadigondozottjainak támogatása a világháborút követő időszak után is tovább folytatódott, az állam és a települések is igyekeztek segíteni a háborúból hazatért katonák visszaintegrálását a társadalomban. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a háborút követően a két község területén összeírásra került a háborút megelőző időszak kisiparosainak száma, illetve az, hogy mennyi anyagi támogatás szükséges számukra, hogy megnyithassák újra műhelyüket. Ennek a megvalósulása abban a tekintetben fontos,

³⁶ A magyar katona áldozatvállalása a Nagy Háborúban. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-magyar-katona-aldozatvallalasa-a-nagy-haboruban>

³⁷ MNL BEVL: A gyomai járás Főszolgabírájának iratai. 1914–1919. IV.B. 413. b. 4–13. doboz

hogy a háború után a frontról hazatérő katonákat lehetőséget kapjanak iparuk újraindításában. A hadigondozási kérelmek a világháborút követően is fokozatosan érkeztek be egyes állami szervekhez. A támogatások mértékének meghatározása céljából fokozatosan figyelemmel kísérték, miként alakult a hadigondozásban résztvevők száma, ezekben a folyamatosan elkészített állománylisták lehetnek segítségünkre.

Hadigondozottak 1925-ös összeírása

A hadigondozásban részesülők számáról készült összeírás 1925-ben. Az állományfelmérésének adatai alapján megtudhatjuk, hogy pontosan hányan részesültek hadigondozásban Gyoma és Endrőd településeken. Az összeírás során a hadigondozottak között négy kategóriát különböztettek meg: hadirokkant, hadiözvegy, szülőtlen árva és felmenői ágbeli. Az egyes csoportok esetén információt kapunk arra vonatkozóan, hogy hány fő volt az ellátottak száma, illetve azon gyermekek számáról is információt kapunk, akik nevelési pótlékban részesültek. Hadigondozás a gyermekek a 16. életévét betöltéséig volt számukra biztosítva a segélyezés. Az 1925-ös összeírás alapján Gyoma településen 680 fő (lakosság 5,7%-a), addig Endrődön 993 fő (lakosság 7,2%-a) részesült hadigondozási segélyben.³⁸ Részletesen vizsgálva az egyes kategóriákat, Gyomán 267 fő, Endrődön 316 fő hadigondozott részesült segélyezésben. Az ellátottakon belül hadirokkant támogatásban részesülők aránya 53,5% Gyomán, addig Endrődön 51,9%. A hadirokkantak esetében meg kell különböztetni a rokkantság mértékét is. Ezek alapján a vizsgált közösségekben rokkantak közel 70%-a a 25%-os rokkantsági kategóriába tartozott. A települések tekintetében pár főre tehető a teljes, 100%-os rokkantságú katonák száma. A hadirokkantakon belül Gyomán a segélyezésben részesültek 80,4%-a legénységi, 18,2%-a altiszti, 1,4%-a tiszti; Endrődön 84,1% -a legénységi, 15,2%-a altiszti, 0,7%-a tiszti rangban szolgált a háború alatt. Gyomán a 143 főből 78 fő, Endrődön 164 főből 90 fő az első világháborús harcokból csonkultak tértek haza. Mindkét község tekintetében a hadirokkantak közül 54,5%-a csonka volt.³⁹

³⁸ MNL BEVL: Békés vármegye alispánjának iratai. IV.407.b. 1542. doboz

³⁹ MNL BEVL: Békés vármegye alispánjának iratai. IV.407.b. 1542. doboz

A hadiözvegyek képviselik a hadigondozottak második kategóriáját. A hadiözvegyek száma csekély mértékben tért el a hadirokkantakéhoz képest. A hadigondozásban részesülők közül Gyomán 17,6%-a (120 fő), Endrődön 14,4%-a (143 fő) hadiözvegy kapott segélyezést. A támogatottak közül magas azoknak az aránya, akinek a férje legénységi állományban szolgált.⁴⁰

A hadigondozásban részesülők közül a hadiárva volt a legmagasabb számban és arányban segélyben részesítve. A két településen Gyomán 60,7% (413 fő), addig Endrődön 72,6% (677 fő) részesült segélyezésben, mint hadiárva a hadigondozottak közül. A hadiárvaikon belül legmagasabb arányban azok voltak, akik hadirokkant apa után részesültek segélyezésben, csekély azoknak a száma, akik szülőtlén árvaként kaptak támogatást. A segélyezésben részesülő gyermekek körében magas az aránya azoknak, akiknek az édesapjuk a világháborúban legénységi állományban szolgáltak. (Természetesen magasabb lehetett azon gyermekek száma, akinek az édesapja után hadigondozásban részesült. A törvényi szabályozás révén a 16. életévét betöltött gyermekek nem kaptak támogatást, és így az összeírásból is „kikerültek”. Jelen táblázatban az 1909-es évektől születendő gyermekek kerültek rögzítésre.) A támogatottak között kell megemlíteni azokat, akik felmenőként részesültek hadigondozási segélyben, ezek száma csekély volt.⁴¹

Hadirokkantak és hadigondozottak statisztikája az 1925-ös felmérés alapján

Hadigondozottak	Település	Ellátottak száma	Gyermekek száma (nevelési pótlékban részesültek)
Hadirokkantak	Gyoma	143 fő (78 fő csonkult és 65 fő belbeteg)	191 fő
	Endrőd	164 fő (90 fő csonkult és 74 fő belbeteg)	357 fő
Hadiözvegyek	Gyoma	120 fő	154 fő
	Endrőd	143 fő	224 fő
Szülőtlén árvák	Gyoma	–	68 fő
	Endrőd	–	96 fő

⁴⁰ MNL BEVL: Békés vármegye alispánjának iratai. IV.407.b. 1542. doboz

⁴¹ MNL BEVL: Békés vármegye alispánjának iratai. IV.407.b. 1542. doboz

Felmenői ágbeliek	Gyoma	4 fő	–
	Endrőd	9 fő	–
Összesen	Gyoma	267 fő	413 fő
	Endrőd	316 fő	677 fő

A két település adatait összehasonlítva kirajzolódik, hogy a lakosságszámhoz viszonyítva a két vizsgált községben hasonlóan alakultak a hadirokkantak és a hadiözvegyek arányai. A hadirokkantak tekintetében kiemelkedő volt azoknak a száma és aránya, akik a Nagy Háború során legénységi állományban szolgáltak. Azon gyermekek száma, akik nevelési pótlékban részesültek, az adatok tekintetében már nagyobb differenciáltság figyelhető meg a két település összehasonlításában. Ennek egyik magyarázatára szolgál a községek társadalmi viszonyai. Endrődön a korban egy hagyományos, tradicionális és több gyermekes családmodell volt a jellemző, ezzel szemben Gyomán az egykézés és az egy-két gyermekes családmodell volt jellemzőbb.

Felhasznált szakirodalom

- BERKÁNÉ DANESCH MARIANNE (szerk.): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó, 2015. 697.
- CSERHALMI PÉTER: Az első világháborús magyar hadirokkantak állami ellátásának jogi szabályozása az 1933-as „rokkant törvény” megszületéséig, In: *SiC itur ad astra*, 67. évf. 2018. 171–191.
- DÁVID BENJÁMIN: Veszteség és demográfia - Az I. világháború Gyomán és Endrődön. In: Kiss, Mária Rita; Sánta, Tamás; Balogh, Péter; Laki, Ildikó, Szabó, Péter (szerk.): *Tanulmányok a társadalomról IV*. SZTE Polgáriért Alapítvány, Szeged, 2019. 139–167.
- FEJES ZSOLT ÉS MIHÓK SÁNDOR: A hadirokkant otthonok magyarországi története. *Lélektan és hadviselés – interdiszciplináris folyóirat*, I. évf. (2019) 1. szám. 59–72.
- GAÁL IBOLYA: Hadigondozási ellátás Szabolcs és Ung, valamint Szatmár-Bereg vármegyékben 1914–1950. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 12*. Nyíregyháza, 1997. 283–301.

- HANVAI SÁNDOR: Az emberbaráti intézményekről. In *Magyar Nemzeti Szövetség Könyvtára 10. Szociálpolitikaisorozat*. Budapest, Magyar Nemzeti Szövetség, 195.
- KISS GÁBOR FERENC: Erőviszonyok az első világháború előestéjén. In Kiss Gábor Ferenc – Vincze Gábor (szerk.): „...kedves bajtársaim kössétek be sebetem”: *A Nagy Háború emlékezete*. Ópusztaszer – Szeged, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark; Belvedere Meridionale, 2015. 49–70.
- PETRI PÁL: *A magyar hadigondozás történetének vázlatja*. Budapest, 1917.
- SUBA JÁNOS: Az Országos Hadigondozó Hivatal. In *Rendvédelem-történeti Füzetek* (Acta Historiae Preasidii Ordinis), 2010. 21. sz. 123–139.
- SZILÁGYINÉ HEINRICH ANDREA: A hadigondozás törvényi szabályozásának változásai Magyarországon, In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXV.*, 2017. 30–57.
- SZÉPVÖLGYI ENIKŐ: A hadigondozás jogi szabályozásának áttekintése a polgári korban az 1933. évi VII. törvénycikkkel bezárólag. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*. 2022. 2. sz. 41–63.
- SZÓTS ZOLTÁN OSZKÁR: Hadiárvák, hadiözvegyek, hadirokkantak: A nagy háború harctéri emberveszteségeinek szociális vonzata. *Tempevölgy*, 2014. 4. sz. 75–82.
- SZÓTS ZOLTÁN OSZKÁR: *Az első világháború az 1945 előtti magyar történetírásban. Nézőpontok, műfajok, intézmények*. Pécs, Kronosz, 2020.
- SZTANÓ ZSUZSANNA–MIHÓK SÁNDOR: Hadigondozás Magyarországon az I. világháborút követően. *Honvédségi Szemle*, 2014. 3. sz. 132–139.
- TELEKI PÁL: *Socialpolitika és hadigondozás. Gyakorlati tapasztalatok alapján*. Budapest, 1918.

Levéltári források

- MNL BEVL (Békési fioklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII. 1. a, 2126.–2133. és 2187-2194. kötet (1912–1975)
- MNL BEVL: A Gyomai Járás Főszolgabírájának iratai. 1914–1919. IV.B. 413. b. 4–13. doboz
- MNL BEVL: Békés vármegye alispánjának iratai. IV.407.b. 1542. doboz

Internetes hivatkozások

1875. évi LI. törvénycikk: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87500051.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29> (letöltés dátuma: 2024. február 17. 18:47)

1887. évi XX. törvénycikk: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88700020.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32> (letöltés dátuma: 2024. február 17. 18:55)

A magyar honvédség az első világháborúban: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/54.html> (letöltés dátuma: 2024. február 20. 20:32)

A magyar katona áldozatvállalása a Nagy Háborúban. <https://adatbazisok.online.mnl.gov.hu/adatbazis/a-magyar-katona-aldozatvallalasa-a-nagy-haboruban> (letöltés dátuma: 2024. február 10. 9:51)

Ezredalbumok:

https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MEVH_AlakulatTort/ (letöltés dátuma: 2024. február 10. 9:24)

Hadisír nyilvántartó: <http://www.hadisir.hu/hadisir/> (letöltés dátuma: 2016. március 28. 15:47)

Központi Statisztikai Hivatal: *1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint* (1912) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=345&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2024. február 17. 17:05)

Központi Statisztikai Hivatal: *1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 2. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként* (1913). https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_02/?pg=633&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2024. február 17. 17:13)

Központi Statisztikai Hivatal: *1920. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint* (1923) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1920_01/?pg=159&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2017. 2024. február 17. 17:24)

Verlustliste: <https://anno.onb.ac.at/anno-suche#searchMode=complex&title=Verlustliste&dateMode=period&form=1> (letöltés dátuma: 2024. február 10. 9:08)